

Η κρίση είναι συστημική

των Σπύρου Λαπατσιώρα και Γιάννη Μηλιού

Το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα ρύθμισης της χρηματοδότησης

Στον 3^ο τόμο του *Κεφαλαίου* (σ. 650) ο Μαρξ παρατηρούσε: «Όσο καιρό ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας θα εμφανίζεται ως η *χρηματική ύπαρξη* του εμπορεύματος, και, επομένως, ως ένα *πράγμα* έξω από την πραγματική παραγωγή, είναι αναπόφευκτες οι χρηματικές κρίσεις, είτε ανεξάρτητα από τις πραγματικές κρίσεις είτε σαν όξυνση πραγματικών κρίσεων».

Το σύγχρονο «υπόδειγμα» χρηματοδότησης της παραγωγικής διαδικασίας τοποθετείται χρονικά στις αρχές της δεκαετίας του '80 και προκύπτει από την κατάργηση περιορισμών που είχαν επιβληθεί στο χρηματοπιστωτικό (ΧΠ) σύστημα και τη διεθνή κίνηση κεφαλαίων μετά την κρίση του '29, δηλαδή από την ανάπτυξη αυτού που ονομάζουμε νεοφιλελεύθερο πλαίσιο ρύθμισης της χρηματοπιστωτικής σφαίρας. Στο νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα δεν καταργούνται οι ρυθμίσεις και τελικά οι εγγυήσεις που παρέχει ο συλλογικός κεφαλαιοκράτης στην «ορθή» για τη συσσωρευση λειτουργία του ΧΠ συστήματος, αλλά αντικαθίστανται από άλλες, συμβατές με τις λειτουργίες που απαιτεί το υπόδειγμα αυτό.

Βασικό χαρακτηριστικό του νεοφιλελεύθερου πλαισίου ρύθμισης της ΧΠ σφαίρας αποτελεί η ανάπτυξη της εξωτραπεζικής χρηματοδότησης του δημόσιου χρέους και των επιχειρήσεων από τις διεθνείς αγορές. Επιχειρήσεις, αρχικά μεγάλες με διεθνείς δραστηριότητες αλλά στη συνέχεια επίσης μεσαίου μεγέθους με κατάλληλη πιστωτική αξιοπιστία, χρηματοδοτούν τη δραστηριότητά τους κυρίως μέσα από μη-τραπεζικές πηγές δανεισμού. Εκδίδοντας επιχειρηματικούς βραχυπρόθεσμους τίτλους, είτε δανειζόμενες από διάφορα χρηματοδοτικά μη-τραπεζικά σχήματα (τα οποία περιλαμβάνουν ασφαλιστικά ταμεία, αμοιβαία κεφάλαια, hedge funds, ασφαλιστικές εταιρίες και μια πλειάδα άλλων ειδικών μορφών κεφαλαίων) που συνάπτονται γι' αυτό το σκοπό. Στη συνέχεια αποκτούν πρόσβαση σε εξωτραπεζικές λειτουργίες χρηματοδότησης και διαχείρισης του πιστωτικού κινδύνου όχι μόνο οι επιχειρήσεις αλλά και τα στεγαστικά δάνεια, τα φοιτητικά δάνεια, τα δάνεια για αγορά αυτοκινήτου, οι πιστωτικές κάρτες, τα δάνεια που συνάπτονται οι δήμοι κλπ.

Αυτό το υπόδειγμα χρηματοδότησης, προϋποθέτει την τιτλοποίηση των χρεών και τη διεθνή κινητικότητα των κεφαλαίων, δηλαδή τη συγκρότηση ενός παγκόσμιου χώρου πολλαπλών σφαιρών επένδυσης ατομικών και μεμονωμένων κεφαλαίων, που η λειτουργία του καθιστά αυτές τις προϋποθέσεις διευρυνόμενα αποτελέσματά του. Ως αποτέλεσμα, συγκροτήθηκε μία Διεθνής του Κεφαλαίου, στην αναζήτηση της ασφαλούς απόδοσης και της αυτοαξιοποίησης του χρήματος, τα μέλη της οποίας επιδίδονται στο να εξερευνούν τον χάρτη των ασφαλών αποδόσεων ανά τη γη. Πρόκειται για μία πολύπλοκη τεχνική που καμώνεται ότι είναι επιστήμη.

Από τον Μαρξ γνωρίζουμε ότι η κεφαλαιακή σχέση παραγωγής αναπαράγει διευρυμένα τον εαυτό της. Και το ελάχιστο στοιχείο που συνθέτει τον εαυτό της είναι μία απαίτηση ιδιοποίησης, ένας τίτλος κατοχής πάνω στην αξία και τους όρους παραγωγής της, μια υπόσχεση ιδιοποίησης υπεραξίας. Επομένως, η τιτλοποίηση των απαιτήσεων στη μελλοντική αξία και υπεραξία συνιστά ένα καθαρό στοιχείο της κεφαλαιακής σχέσης. Η αναπαραγωγή της συνιστά μια αέναη παραγωγή τίτλων και μια αέναη επιχείρηση κάμψης των αντιστάσεων που πηγάζουν από τη φύση και την

εργασία, κάμψης των αντιστάσεων στις πιθανές σφαίρες αξιοποίησης και κάμψης των αντιστάσεων που δημιουργούν άλλα κεφάλαια στην κερδοφορία. Η διαχείριση κινδύνου είναι ενσωματωμένη στη διαδικασία παραγωγής ακριβώς γιατί καμία πάλι ενάντια σε κάτι που αντιστέκεται δεν είναι διασφαλισμένη, έτσι που ό,τι βλέπουμε ως τεχνικές διαχείρισης κινδύνου δεν είναι τίποτα άλλο παρά η συνέχιση με άλλα μέσα του καθημερινού πολέμου στη σφαίρα παραγωγής.

Το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα χρηματοδότησης της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής και αναπαραγωγής επιτέλεσε σημαντικές λειτουργίες για την έξοδο από την κρίση υπερ-συσσώρευσης που εμφανίστηκε τη δεκαετία του '70.

Με την αύξηση των εξωτραπεζικών μορφών χρηματοδότησης των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, οι τράπεζες οδηγήθηκαν στην αυξανόμενη τιτλοποίηση ως μέσου μεγέθυνσης του κύκλου εργασιών τους και στην εξασφάλιση προμηθειών από διευκολύνσεις χρηματοδότησης, ως πηγών κέρδους. Όταν κάποιος συνάπτει ένα δάνειο απαιτείται να εμφανιστεί ένα ορισμένο ποσό κεφαλαίου ώστε να υπάρχει εγγύηση σε περίπτωση αθέτησης υποχρεώσεων του δανειολήπτη. Αυτό όμως περιορίζει τη δυνατότητα χορήγησης δανείων εφόσον απαιτείται να δεσμεύεται κεφάλαιο σε ένα ορισμένο ποσοστό. Αν κάποιος πουλήσει το δάνειο, δηλαδή εκδώσει ένα τίτλο που ο κάτοχός του λαμβάνει τη χρηματοροή του δανείου, πρώτον δεν απαιτείται να δεσμεύσει κεφάλαιο, δεύτερον μπορεί να παρακρατήσει ένα τμήμα της χρηματοροής ως προμήθεια για την έκδοση του τίτλου, επομένως να βρει μία διαφορετική πηγή κερδοφορίας που εξαρτάται ευθέως από την πιστωτική επέκταση που επιτυγχάνεται, δηλαδή το πλήθος των δανείων που εκδίδονται. Ωστόσο, αυτό ενέχει κάποιους περιορισμούς. Πρώτον, γενικά η πιστωτική επέκταση συντελεί στην αύξηση των τιμών των περιουσιακών στοιχείων, δεύτερον η αύξηση των επιτοκίων πλήττει την αξία των υπαρχόντων τίτλων σε περίπτωση ρευστοποίησής τους ή στην περίπτωση που χρησιμοποιούνται ως εγγύηση για πρόσβαση σε ρευστό χρήμα. Αυτό ενέχει τη δυνατότητα αναταραχών στο πιστωτικό σύστημα, όποτε οι νομισματικές αρχές θεωρούν ότι πρέπει να αυξήσουν τα επιτόκια. Από την άλλη, τα χαμηλά επιτόκια διευκολύνουν τη επέκταση της πίστης και υπό κάποιες συνθήκες πέραν των ορίων που θέτουν οι ανάγκες της καπιταλιστικής παραγωγής.

Η ανάδυση και η επικράτηση του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος δεν προέκυψε ως ένα πλήρες υπόδειγμα αλλά ως μία διαδικασία η οποία λάμβανε υπόψη τις αποτυχίες, τις επιτυχίες και το μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Δεν επικράτησε αυτόματα σε όλες τις χώρες. Μπορούμε να πούμε ότι διαχύθηκε με μεταβαλλόμενους ρυθμούς μετά την επικράτηση στις ΗΠΑ και στη Βρετανία. Για λόγους που έχουν να κάνουν τόσο με την ιστορικότητα συγκρότησης όσο και με τη διάρθρωση του πλέγματος των διεθνών σχέσεων, οι ΗΠΑ και σε μικρότερο βαθμό η Βρετανία, αποτέλεσαν κέντρα της διεθνούς ΧΠ σφαίρας από τα οποία διαχέονταν εργαλεία, καινοτομίες, μορφές οργάνωσης κλπ. στο υπόλοιπο διεθνές σύστημα. Επομένως, στοιχείο του πυρήνα του υποδείγματος αποτελεί αυτή η σύνθετη διάρθρωση σχέσεων όπου η Wall Street και το City επέχουν θέση κέντρου διάχυσης των νέων ρυθμίσεων και μορφών οργάνωσης του ΧΠ συστήματος.

Οι «απότες» της ασφαλούς απόδοσης και τα υποκείμενα της ανασφαλούς ζωής

Η άνοδος των τιμών κατοικίας, η χορήγηση subprime δανείων, η τιτλοποίηση, η αξιολόγηση των τίτλων κλπ. δεν είναι αιτίες αλλά μορφές εμφάνισης και μέσα εκδίπλωσης των στοιχείων και των σχέσεων που συγκροτούν το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα, δηλαδή την ειδική μορφή συγκρότησης των καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών μετά το 1980. Τα subprime δάνεια και η αλυσίδα της τιτλοποίησης, που

από μια εξωτερική ματιά ενέχονται για την κρίση, αποτελούν στην πραγματικότητα *συνέπεια* όχι μόνο του τρόπου λειτουργίας του χρηματοπιστωτικού συστήματος αλλά του συνόλου των στοιχείων που συνθέτουν το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα.

Η παρούσα *κρίση που εκδηλώθηκε στη χρηματοπιστωτική σφαίρα* είναι έτσι κρίση *συστημική*. Συστημική με την έννοια ότι γεννήθηκε από τα στοιχεία και τις σχέσεις που συνθέτουν τον πυρήνα του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος. Συστημική, επίσης, διότι έπληξε σημαντικούς κόμβους του συστήματος και μέσω αυτών τους όρους λειτουργίας της Διεθνούς του Κεφαλαίου. Συστημική με την έννοια, επίσης, ότι πλήττει το ισχυρότερο κέντρο οργάνωσης του υποδείγματος: Τις αγορές και τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα των ΗΠΑ (αλλά και της Βρετανίας) που ήταν οδηγητικοί κόμβοι του συνολικού συστήματος για την οργάνωση αγορών, τη μεσολάβηση σε αυτές και την προώθηση χρηματοοικονομικών καινοτομιών και εργαλείων. Και, τέλος, συστημική διότι η ικανότητα του συλλογικού κεφαλαιοκράτη να εγγυάται τη λειτουργία αυτής της ρύθμισης επλήγει.

Το ζήτημα είναι, τελικώς, ότι η κοινωνική ασφάλιση εξαρτάται από τις αποδόσεις των ασφαλιστικών ταμείων, η παιδεία από τα φοιτητικά δάνεια, η εργασία από τη διεθνή αποτίμηση της κερδοφορίας της επιχείρησης στα χρηματιστήρια, τα τρόφιμα από την εύρυθμη λειτουργία των αγορών συμβολαίων μελλοντικής εκπλήρωσης, οι λειτουργίες των δήμων από τα αμοιβαία κεφάλαια και τις διεθνείς χρηματαγορές τίτλων, το περιβάλλον από τα δικαιώματα ρύπων και η κάλυψη βασικών κοινωνικών αναγκών από το ύψος του χρέους στις πιστωτικές κάρτες.

Στις σημερινές συνθήκες το πρόταγμα για απο-εμπορευματοποίηση των αναγκών, δηλαδή αγώνας για την οργάνωση των κοινωνιών με βάση την ικανοποίηση των αναγκών και όχι με βάση τον ψυχαναγκασμό του λογισμού της αξιοποίησης των κεφαλαίων επείγει. Το ζήτημα δεν είναι η αναζήτηση μιας «νέας ρύθμισης» για την εύρυθμη λειτουργία του καπιταλισμού, αλλά η ανάληψη δράσης για την ανατροπή του.